

Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових праць. Випуск 539-540. Філософія. – Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2011. – 223с. (С. 35-39)

УДК 179.9(09)

*Світ не можливо утримати силою.
Його можна лише досягти розумінням*

Альберт Ейнштейн

Феномен толерантності в історичному дискурсі

У статті розглянуто генезу та еволюцію феномену толерантності. Проаналізовано, які чинники сприяють формуванню толерантності у сучасному суспільстві.

Ключові слова: толерантність, повага, мультикультурність, терпимість, діалог.

Феномен толерантности в историческом экскурсе

В статье рассмотрено генезис и эволюцию феномена толерантность. Сделано анализ критериев, которые способствуют формированию толерантности в современном обществе.

Ключевые слова: толерантность, уважение, мультикультурность, терпимость, диалог.

Suljatycka T.W. The Phenomenon of Tolerance in Historical Discourse

This Article sheds light on the Genesis and of the phenomenon of tolerance.

Factors hindering the development of tolerance in modern society are analyzed.

Key words: tolerance, respect, dialogue, cultural variety.

Постановка проблеми. Сьогодні ми стоїмо на зламі двох тисячоліть, коли необхідно укласти фундамент нової філософії толерантності для позитивного, стійкого розвитку цивілізації і скласти зусилля народів для вирішення глобальних проблем людства. Минуле століття принесло людству багато безцінних наукових відкриттів, і також, нажаль, принесло дві найжорстокіші і найруйнівніші війни в історії людства, усе це створило умови

розвитку глобалізації в світі. Кордони між країнами і цивілізаціями стали прозорими завдяки небувалому стрибку інформатизації суспільства і розширенню міжнародної співпраці. Ці явища загострили етнічні, релігійні і економічні проблеми між народами та між особові проблеми. Як наслідок, ми спостерігаємо конфліктність світу, що вимушує задуматись про «теорію світового спілкування народів». Сьогодні проблема толерантності є дуже актуальною, через стрімкі процеси глобалізації.

Мета статті. У історії сучасного наукового знання мають місце різні підходи до розуміння феномену "толерантності" через його багатоаспектність. Методико-біологічний контекст висвітлює адаптацію організму до несприятливих впливів середовища. Філософський аспект пропонує розгляд толерантності як готовності постійно і з гідністю сприймати особистість або річ, як терпіння, витримка, примирення. Політичний контекст концентрує увагу на повазі до свободи іншої людини, її поглядів, думок, поведінки. Соціологія трактує толерантність як милостивість, делікатність, прихильність до іншого. Метою статті є, заглибившись в історію поняття толерантність, дослідити процес виникнення і становлення ідей толерантності, з'ясувати, які чинники були і є сприятливими для формування феномену толерантність у сучасному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень. Історико-філософський аналіз свідчить, що хоча ідея толерантності і почала набувати концептуалізації тільки у Новий час, значною мірою під впливом реформаційних процесів і боротьби за утвердження принципу свободи совісті, але споріднені ідеї, які стосуються виховання у особистості терплячого і поважного ставлення до інших, завжди були наявні у філософському і філософсько-освітньому дискурсах. Ці ідеї глибоко укорінені і в релігійному світогляді, зокрема тексти священних книг Біблії та Корану навчать любити, поважати ближнього, слухати повчання батьків, старших за віком, берегти старих, слабких, незахищених.

Теоретичне підґрунтя проблеми толерантності складають ідеї та праці міжпредметного кола філософських, педагогічних та психологічних напрямків.

Ці наукові розробки можна поділити на три наступні групи: перша група джерел – ті, що передували розвитку ідеї толерантності, за змістом – були її предтечею та друга – джерела, які вже були присвячені питанням толерантності і заклали її фундамент для подальшого розвитку, третя – праці вчених та міжнародні документи, в яких розглядаються вже окремі аспекти толерантності як філософські категорії.

До першої групи джерел віднесено ідеї та праці філософів Античності (софісти, Сократ, Аристотель, епікурейці, стоїки, скептики) і Середньовіччя (Августин, Тертуліан, Фома Аквінський) про моральний вимір людини і людського життя, гармонізацію стосунків людини із собою і навколишнім світом. Ці ідеї стали теоретичним підґрунтям для концептуальної розробки толерантності вже як філософської категорії починаючи з доби Відродження та у Новий час (М.Монтень, Е.Роттердамський, М.Лютер, Дж. Локк, Ф.Вольтер, Д.Дідро, К.Гельвецій, І.Кант та інші).

Суттєвий внесок у теорію толерантності зробили вітчизняні та російські релігійні філософи 19-20-го сторіч (М.Бердяєв, С.Булгаков, В.Зеньковський, І.Льїн, М.Лоський, В.Соловйов, П.Флоренський).

Для розвитку ідеї толерантності в освіті велике значення мають діалогічні концепції (М.Бахтін, М.Бубер, В.Біблер). Ідеї розуміння та сприймання іншого, співвідношення особистісного буття з культурою розробляються у герменевтичній та феноменологічній філософії (Б.Вендельфельс, Х.-Г.Гадемер, М.Гайдеггер, В.Дільтей, Е.Левінас, П.Рікур). важливі внески у даному напрямі зробили представники прагматизму (Ч.Пірс, У.Джеймс, Дж.Дьюї, Р.Рорті), екзистенціалізму (С.К'єркегор, Ж.-П.Сартр, К.Ясперс) комунікативної філософії (К.-О.Апель, Ю.Габермас).

Другу групу джерел створюють праці вчених, присвячені розвитку філософського концепту толерантності: в англо-американській традиції теорію толерантності у співвідношенні з мораллю розробляв Б.Вільямс, толерантність у контексті лібералізму розглядали Д.Грейс, С.Міллер, С.Мендус. Розвиткові теорії толерантності сприяли концепція трансгресивності, критична педагогіка

П.Фрейре, педагогічна антропологія О.Больнова, теорія мультикультуралізму та її окремі положення Ч.Тейлор; осмислення парадигмального оновлення освіти у сучасному світі (В.Андрущенко, Г.Балл, Бех, В.Бондар, О.Глузман, В.Кремень, М.Култаєва, В.Лутай, О.Пехота, О.Романовський).

До третьої групи джерел віднесено міжнародні документи, які стали важливими для розвитку теорії толерантності, передусім її практичному виміру. Найбільш значущий серед них – Декларація принципів толерантності (Париж, 1995).

У перекладі з латинської "tolerantia" означає "терпіння". В медицині це слово позначає здатність організму переносити вплив тих чи інших чинників. З французької означає терпимість, терпимість особистості щодо ідей, вчинків, яких ця особистість внутрішньо не сприймає, не схвалює. Толерантність за всіх часів вважалася людською чеснотою.

Значення поняття толерантність, його розуміння та трактування протягом європейської історії змінювалося залежно від культурних та світоглядних контекстів, властивих тій чи іншій добі. Різниця в інтерпретаціях у різні часи дає комплексне уявлення стосовно того, що толерантність, толерантну поведінку в історичному вимірі поступово почали розглядати та застосовувати як один з важливих чинників, який сприяв конфліктній превенції, розв'язанню соціального напруження. На загальн онтологічною передумовою толерантності в міжлюдських та міжкультурних комунікаціях важливо затвердити принципи прийняття єдності та різноманіття, поваги права іншого.

Поняття толерантності можна розглядати у світоглядних вимірах, як детермінанту свободи, у гносеологічних трактуваннях як політичну категорію, яка зумовлює лейтмотиви формування та створення політики на засадах та принципах міжкультурної комунікації, взаємної поваги та взаємодії, забезпеченні реалізації колективних прав громадян на етнічну самобутність(мова, освіта, культура, свобода слова, релігія) та розмаїття.

Хоча поняття толерантність у світовій культурі та філософській думці застосовувалося ще з часів античності, втім, тодішнє розуміння та трактування

цього поняття як соціокультурного явища відрізнялося від сьогоденного. Давньогрецький філософ Сократ був одним із перших філософів, хто проголошував право людини на власні переконання внаслідок самопізнання, незалежно від того, наскільки вони відповідають існуючим в суспільстві нормам. Як стверджував мислитель, вищим у людині є те, що набувається культурою, вихованням. Він називає благочестиву ту людину, яка до інших ставиться правильно, виявляючи шану, дотримуючись визначених законом правил поведінки людей.

За Декартом, культура людини виявляється не в її моральній поведінці, а саме в чинниках, які роблять її поміркованою, доброзичливою у ставленні до інших. Педагог вважає, що людина повинна осмислювати власні вчинки і будувати свої взаємини з іншими на гуманній і доброзичливій, толерантній основі.

Аристотель визначає терпимість, як можливість рівноцінного існування речей та людей. Як суспільне явище толерантність віддзеркалювала потребу в виявах релігійної терпимості під час діалогу та взаємодії різноманітних культурних традицій та практик, слугувала однією з підстав для пізнання інших культур, створювала передумови розуміння та прийняття.

У європейській філософії слово *tolerance* вперше з'являється в 1361 році та пояснюється як "здатність терпіти біль". Вже в 16 ст. поняття "толерантність" стали використовувати у значенні "дозволу", "стриманості". До речі, політичними документами, які трактують як ілюстрацію виявів релігійної толерантності та її визнання як суспільної цінності, вважають едикти Раннього Середньовіччя та Доби Відродження. Ці документи, насамперед, пов'язані з формулюванням принципів релігійної терпимості. Наприклад Міланський едикт (313) та Нантський едикт (1598). Отже, у 313 році візантійський імператор Костянтин фактично легітимізував Християнську церкву та заборонив переслідувати християн на території всієї Римської імперії. У 232 році було також видано політичний документ, який заборонив владі примушувати християн до участі у язичницьких церемоніях. У 1598 р. було видано

Нантський едикт, який підсумовував епоху релігійних війн. У цьому політично-правовому акті визначалися громадянські та політичні права французьких протестантів, яким надавалась свобода віросповідання.

Представники епохи Відродження, зокрема Ф.Рамбле, М.Монтень, Е.Роттердамський, Т.Мор, Я.Каменський, Дж. Локк, надавали великого значення турботі про зовнішній прояв почуттів і думок людини, культурі спілкування з іншими, а також людяності, чемності, толерантності у взаєминах. Найвизначнішим представником толерантності в ті часи був Вольтер, який сказав свою знамениту фразу: "Ваша думка для мене глибоко ворожа, але за ваше право висловити її, я готовий віддати своє життя".

Вчені не дійшли єдиної думки щодо виникнення в світовій культурі в світовій культурі терміну толерантність. Дехто пов'язує його появу з підписанням уже згадуваним вище Нантського едикту, коли протестанти і католики знайшли компроміс між своїми конфесіями. Цій події передувала одна з найкривавіших ночей у світовій історії – Варфоломієва.

Важливою главою в історії толерантності також вважають просвітительський період англійської історії (17 ст.). На той час серед різних пуританських сект, що входили до армії Кромвеля, були дві – індепенденти та левелери, що відстоювали інтереси свободи та терпіння. Згідно, з їх поглядами жодне з тверджень не може бути настільки непогрішним, щоб йому в жертву можна було принести інші переконання, що існують у суспільстві. Джон Солтмарш, один із захисників ідеї толерантності в епоху Кромвеля говорив: «Твої погляди будуть настільки ж темними для мене, як і мої погляди для тебе, доки Господь не відкриє нам очі».

Розширення значення категорії толерантності в історичному контексті у філософській думці Нового часу, це насамперед, пояснювало потребу знаходження дієвих можливостей для пошуку шляхів зменшення негативного впливу релігійних конфліктів на суспільство. Воно стало інтелектуальною відповіддю на тогочасні виклики, породжені релігійними війнами тієї доби. Коли в 1686 році з'явився відомий трактат британського філософа Дж. Локка

"Листи про толерантність", то філософська категорія толерантність формувалась у ньому в контексті існування проблеми релігійної нетерпимості. Праці Локка навіюють на думку, яка характеризує трактування можливостей існування вільного розуму в контексті толерантності: розум не можливий без свободи думки, без свободи дослідження, сумніву, без релігійної свободи, без толерантного ставлення. До іншої віри, інших поглядів на світ. Категорія толерантності розглядалася в контексті віротерпимості.

Екзистенціаліст та релігійний філософ Габріель Марсель у праці "Феноменологія і діалектика толерантності", досліджуючи релігійні та екзистенційні виміри цього явища, дійшов висновку, що толерантність внутрішньо іманентна людям. В екзистенціальному вимірі толерантність, як цінність та ключова детермінанта особистісної свободи з'явилось ще у Д. Міля ("Про свободу"). Ця категорія трактується ним не тільки як чинник існування свободи, але і як засаднича передумова для існування індивідуальності. Толерантність стає запорукою свободи індивіда від державного втручання в його приватне життя і впливу більшості суспільства на нього, свобода сприяє різноманіттю світу – саме в цьому є цінність толерантності.

Життя суспільства, як і життя окремої людини, ґрунтується на впливі ідей, поглядів, теорій. За часи історії людства їх промайнуло чимало. Вони оволодівали розумом людей на більший чи менший термін. Деякі з них закликали до барикад, призводили до війн, ставали підставою для створення "образу ворога" з іншого народу. Але з розвитком суспільства до людей прийшло розуміння, що Земля не є надто великою, вона – наш спільний дім, всі люди в якому – сусіди. А для того, щоб людство успішно розвивалося, треба знаходити спільну мову. У безмежному морі різноманітних культур, релігій, думок, ідей, що належать людям різних країн на планеті на допомогу має прийти "рятувальне коло" – толерантність.

Вже в ХХ столітті, коли відбувалося поступове переосмислення проблем та підвалин щодо культурного діалогу та лунала критика концепцій евроцентризму, толерантність поступово ставала однією з домінуючих

характеристик, завдяки якій уможлиблювалося співіснування та міжкультурна взаємодія. Так один з фундаторів конструктивізму К. Леві-Стросс фактично обґрунтував цінності міжкультурних діалогів збереження самобутності та розмаїття: "світова цивілізація може бути тільки коаліцією, у світовому масштабі, культур, кожна з яких зберігає свою самобутність... Треба врятувати факт розмаїтості, а не історичне стримування, що надається йому кожною епохою... Толерантність не є споглядальною позицією, роздачею індульгенцій тому, що було, і тому, що є. Це динамічна установка, вона складається в передбаченні того, що бажає бути..." [1, С353-356.]

Відомою позицією одного з дослідників з питань толерантності Владислава Лекторського, який у праці "Про толерантність, плюралізм та критицизм" визначає чотири можливих способи розуміння толерантності:

- толерантність як байдужість;
- толерантність як неможливість взаєморозуміння (як повага до іншого, якого я водночас не можу зрозуміти і з яким не можу взаємодіяти);
- толерантність як поблажливість (до слабкості інших, що поєднується з деякою часткою презирства до них);
- толерантність як розширення власного досвіду і критичний діалог (повага до чужої позиції у поєднанні з установкою на взаємну зміну позицій у результаті критичного діалогу) [2, С. 46-54.]

16 листопада світ святкує Міжнародний день толерантності. У 1995 у Парижі 185 державами – членами ЮНЕСКО, була прийнята Декларація Принципів Толерантності – основний міжнародний документ, в якому сутність толерантності де термінується як "повага, прийняття та правильне розуміння всієї багатоманітності культури, форм самовияву та прояву". У статті 6 Декларації зазначено: "з метою мобілізації громадськості, звернення уваги на небезпеки, приховані у нетерпимості, зміцнення прихильності і активізації дій на підтримку поширення ідей толерантності і виховання у її дусі, ми урочисто проголошуємо 16 листопада урочистим днем, присвяченим толерантності, що

відзначається щорічно. [3]

Висновки. Сьогодні толерантність – яскравий показник ступеню демократичності кожної держави і одна з умов її розвитку. Політична толерантність є основою для плідних міжнародних відносин.

Для того, щоб досягти успіху у власному житті, не витратити сил на конфлікти, "побутові війни", кожному доцільно сформувати у собі толерантність як рису характеру. Для цього необхідно:

- бути готовим до того, що всі люди різні – не кращі й гірші, а просто різні;
- навчитись сприймати людей такими якими вона є, не намагатися змінити в них те, що нам не подобається;
- цінувати в кожній людині особистість і поважати її думки, почуття, переконання незалежно від того, чи збігаються вони з іншими;
- зберігати "власне обличчя", знайти себе і за будь-яких обставин залишатись собою.

В умовах глобалізації головним завданням у різних країнах світу проводять акції, спрямовані проти екстремізму, різноманітних форм дискримінації та проявів нетерпимості.

Список використаних джерел

- Леви-Стросс К. Раса и истории // Леви-Стросс К. Путь масок. – М., 2000.
- Лекторский В.А. О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии. – 1997. - №11.
- – Декларація принципів толерантності (прийнята 16 листопада, 1995р.)